

SARADNIČKA MREŽA KAO NAČINI SAZNANJA ZA POSTOJANJE KRIVIČNIH DELA PRIVREDNOG KRIMINALITETA

A NETWORK OF COLLABORATORS AS A METHOD FOR DETECTING CRIMINAL OFFENSES OF ECONOMIC CRIMES

Muamer Nicević, Pravni fakultet Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru,
Republika Srbija

Aleksandar R. Ivanović, Pravni fakultet Internacionalnog Univerziteta u Novom Pazaru,
Republika Srbija

SAŽETAK

Osnovi za otpočinjanje kriminalističkog istraživanja nekog kriminalnog događaja ogledaju se u sticanju saznanja (indicija, osnova sumnje) o pripremanju krivičnog dela, odnosno saznanja o izvršenom krivičnom delu i/ili njegovom učiniocu. Shodno tome autori u radu analiziraju način saznanja za postojanje krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminaliteta, putem saradničke mreže, uzimajući u obzir specifične karakteristike ovog vida kriminalnog ispoljavanja. Posebnu pažnju autori poklanjaju nekim opštim pitanjima u vezi saradničke mreže (pitanje osnova za angažovanje, sredina iz kojih je moguće uspostavljanje saradničke mreže kao i pitanje zaštite saradničke mreže), kao i tipologiji informatora, ističući značaj ovog načina saznanja za efikasno suzbijanje i sprečavanje privrednog kriminaliteta.

Keywords: economic crime, network of collaborators, an informer, collaborator.

Ključne reči: privredni kriminalitet, saradnička mreža, informator, saradnik.

ABSTRACT

Basis for initiating a criminal crime investigations events are reflected in the acquisition of knowledge (indications, reasonable suspicion) on preparing crime or knowledge of the offense committed and/or its perpetrator. Consequently in the paper analyzes a network of collaborators as a method for detecting criminal offenses of economic crimes, taking into account the specific characteristics of this form of criminal expression. The authors pay special attention to some general issues related to collaborative networks (the basis for the issue of engagement, the environment from which it is possible to establish a network of collaborators and issue of protection of collaborative networks), as well as the typology of the informants and the significance of this kind of knowledge for effective prevention and combating economic crime.

UVOD

Osnovna pretpostavka za blagovremeno otkrivanje, razjašnjavanje, dokazivanje i sprečavanje krivičnih dela privrednog kriminaliteta je dobro poznavanje prirode i suštine ovog vida kriminalnog ispoljavanja. U tom smislu, ne bez razloga kada je u pitanju poznavanje prirode i suštine privrednog kriminaliteta najčešće se apostrofira prikriivenost kriminaliteta u

privredi. Naime, posledice krivičnih dela privrednog kriminaliteta nisu toliko uočljive kao posledice klasičnog kriminaliteta. Takođe, izvršilac privrednih delikata deluje u okviru svog mesta, te vršenju dela prilazi manje-više smišljeno težeći da mu da normalni poslovni karakter i da na ovaj način prikrije izvršenje krivičnog dela.²⁷² Upravo zbog toga je poznavanje uslova i uzroka, odnosno kriminogenih faktora koji doprinose nastanku kriminaliteta kao i izučavanje i poznavanje načina izvršenja i drugih kriminalističkih karakteristika od ogromnog značaja za proces otkrivanja krivičnih dela privrednog kriminaliteta. Kriminalistički radnik teba dobro da poznaje aktuelne privredne i opšte društveno ekonomske i druge tokove sobzirom da na taj način će biti u mogućnosti da dođe do nekih početnih indicija o pripremanju krivičnog dela ili o izvršenom krivičnom delu. Shodno tome, postavlja se prvo, krucijalno pitanje, kako doći do podataka da postoje osnovi sumnje (indicije) da je izvršeno krivično delo privrednog kriminaliteta za koje se gonjenje preduzima po službenoj dužnosti? Do početnih operativnih informacija koje u operativnoj i istražnoj delatnosti i drugim stadijumima krivičnog postupka mogu da se pretoče u dokazne informacije sa krivično pravnim značajem, dolazi se na više načina. Jedan od veoma efikasnih načina sa sticanje saznanja za postojanje krivičnog dela privrednog kriminaliteta, jeste saznanje putem saradničke mreže. Shodno tome, u narednom delu rada će biti nešto više reči o ovom metodu saznanja. Međutim, pre nego što ukažemo na karakteristike ovog načina saznanja, najpre treba ukazati na to šta se podrazumeva pod privrednim kriminalitetom, kao i koje su karakteristike ovog vida kriminalnog ispoljavanja.

POJAM I KARAKTERISTIKE PRIVREDNOG KRIMINALITETA

Privredni kriminalitet u krivično-pravnom i kriminološkom smislu čini sveukupnost delikata (krivičnih dela, privrednih prestupa i privrednih prekršaja) kojima se ugožava normalno organizovanje, upravljanje i funkcionisanje ekonomskog sistema (odnosa i procesa) u jednoj društvenoj zajednici.²⁷³ U skladu sa navedenom definicijom, kroz dominantne elemente izdvajaju se sledeće grupe delikata:

- kriminalitet koji vrše privredna društva, na štetu pojedinaca, drugih privrednih društava ili države;
- kriminalitet koji vrše lica na visokim privrednim, državnim ili društvenim pozicijama (kriminalitet belog okovratnika);
- kriminalitet koji vrše pojedinci, na štetu privrednih društava;
- kriminalitet transnacionalnih kompanija.

Privredni kriminalitet se odlikuje opštim i posebnim karakteristikama koje ga čine dodatno društveno opasnijim i samim tim težim za detektovanje, suzbijanje i sprečavanje. Uzevši u obzir shvatanja vodećih teoretičara kao i aktuelna praktična iskustva privredni kriminalitet se karakteriše sledećim opštim karakteristikama:

- velikom tamnom brojkom;
- dinamičnošću i složenošću fenomenologije;
- specijalizacijom i profesionalizacijom izvršilaca;
- specifičnošću tragova i drugih indicija;
- specifičnošću dokazivanja;
- specijalizacijom u suzbijanju i sprečavanju.

²⁷² A. Petrović *Kriminalistička metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 1981, str. 301.

²⁷³ R. Ivanović, *Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji, Kriminalističke teme*, Godište IX, br. 3-4, str. 153-172. Sarajevo: Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, 2009, str. 158.

Pored opštih karakteristika privredni kriminalitet se odlikuje i posebnim karakteristikama, koje ga razlikuju od ostalih vidova kriminalnog ispoljavanja. Naime, za razliku od opšteg kriminaliteta, krivična dela privrednog kriminaliteta uglavnom vrše službena ili odgovorna lica u preduzeću ili drugom subjektu privrednog poslovanja koje ima svojstvo pravnog lica. Takođe, za razliku od opšteg kriminaliteta, kod koga se krivično delo uglavnom odmah po izvršenju vidno manifestuje, kod privrednog kriminaliteta u vreme izvršenja nepoznati su i krivično delo i njegov učinilac, iz razloga što se delo u samoj fazi izvršenja vešto prikriva tako da se posledice ne manifestuju odmah. Sa druge strane kada se sazna, odnosno otkrije da je izvršeno neko krivično delo privrednog kriminaliteta, samim otkrivanjem tog krivičnog dela otkriva se i njegov učinilac. Privredni kriminalitet se odlikuje bogatom kriminalnom fenomenologijom, tako da pojavne oblike privrednog kriminaliteta možemo razvrstati prema nekoliko kriterijuma: formalnom, stvarnom i prema modusu operandi. Prema formalnom kriterijumu pojavne oblike privrednog kriminaliteta posmatramo sa stanovišta zakonske klasifikacije, tj. krivična dela protiv privrede, krivična dela protiv službene dužnosti, privredne prestupe i prekršaje, dok se prema stvarnom kriterijumu klasifikacija pojavnih oblika privrednog kriminaliteta vrši u odnosu na vrstu privredne delatnosti, tj. privrednu granu, sektor poslovanja, radno mesto i sl. u kojoj se kriminalni napad ispoljava.

SAZNAJNE PUTEV SARADNIČKE MREŽE

Uspešno suprostavljanje učiniocima krivičnih dela privrednog kriminaliteta za pretpostavku treba da ima razrađen sistem sredstava kojima policija treba da raspolaže na planu prikupljanja obaveštenja i dokaza. Kada razmišljamo o tome, onda pre svega mislimo na sistem operativnog informisanja kao sistem koji je i ranije ali i u sadašnjem

trenutku obilato korišćen od policije pre svega kao sistem za prikupljanje operativnih informacija za antisocijalne aktivnosti pojedinaca ili grupa.

S obzirom da smo pri pokušaju definisanja pojma saradnička mreža uporebili termin operativno informisanje onda bi bilo prirodno da se odredi i sadržaj tog termina. Operativno informisanje je pitanje koje tretira problem prikupljanja operativnih informacija. Najčešće se deli na operativno informisanje u užem i operativno informisanje u širem smislu. Pod prvim se podrazumeva dobijanje operativnih informacija preko organizovanih operativnih veza, dok u širem smislu operativno informisanje obuhvata dobijanje operativnih informacija preko svih izvora saznanja. Kada je reč organizovanim operativnim vezama onda se pre svega misli na informatora i saradnika kao dva stepena vezana za saradnju na relaciji policija - građanin.

Bez obzira što se u suštini radi o primitivnom ali istovremeno i kontraverznom, delikatnom i suptilnom načinu dobijanja informacija, ipak, ne postoji policija u svetu koja ne koristi saradničku mrežu kao sredstvo bez kojeg je praktično nemoguće upustiti se u rešavanje problema koji se odnosi na otkrivanje, razjašnjavanje i dokazivanje ali istovremeno i preveniranje krivičnih dela privrednog kriminaliteta. Jasno je da je krucijalno pitanje koje se postavlja kada je uspešnost borbe protiv svih vidova kriminaliteta vezano za problem blagovremenog dobijanja podataka koji se odnose na krivično delo ali i lice kao učinioca istoga. U tom kontekstu se kaže da bez saradničke mreže i nema pravovremene informacije ni efikasnosti u borbi protiv kriminaliteta, te da je pravovremeno saznanje za krivično delo obrnuto proporcionalno pitanju efikasnosti u suzbijanju kriminaliteta.

Postavlja se pitanje zbog čega se ni jedna služba u svetu ne odriče ovoga sredstva u borbi protiv kriminaliteta. Ne ulazeći u elaboriranje ovog pitanja u odgovoru na

isto, ističemo dva osnovna razloga. Prvi je opšte prirode i odnosi se na poštovanje prava ljudskih prava. U tom kontekstu nemoguće je građaninu oduzeti pravo da učestvuje u poslovima bezbednosti kao jednom integralnom sistemu i u formi saradnje sa službama bezbednosti. Drugi razlog je praktične prirode i odnosi se na stručni aspekt problema. Sa te strane jasno je da ni jedna policija sveta ne bi mogla da garantuje potreban stepen bezbednosti bez korišćenja ovog sredstva (saradničke mreže) u toj borbi.

Neophodnost korišćenja saradničke mreže se prvenstveno bazira na potrebi ostvarivanja najšireg uvida u pojedine pojavne oblike privrednog kriminaliteta u svim sferama privrednog života preduzeća ili drugih subjekata privrednog poslovanja te na bazi dobijenih blagovremenih saznanja za pojedine pojavne oblike uspostavljanje planske aktivnosti u pravcu presecanja istih.

S obzirom da se pitanje saradničke mreže razmatra u sklopu pitanja koja se odnose za načine dolaženja do saznanja za postojanje krivičnih dela privrednog kriminaliteta pokušaćemo u najkraćem, da kroz definisanje informatora i saradnika napravimo određene razlike te da razjasnimo neka opšta pitanja vezana za saradničke mreže (pitanje osnova za angažovanje, sredina iz kojih je moguće uspostavljanje saradničke mreže kao i pitanje zaštite saradničke mreže).

Informator je lice, u osnovi prijateljska ili poznanička veza koja dostavlja podatke policiji i sa kojim policija uspostavlja određeni odnos saradnje na dobrovoljnoj osnovi i na prigodan način. Saradnik se definiše kao lice koje svesno, organizovano, tajno i kontinuirano dostavlja informacije policiji i sa kojim policija uspostavlja i održava organizovan i kontinuiran operativni odnos. Iz, na ovaj način definisanih stupnjeva saradničke mreže (informatora i saradnika) jasno je da kod oba oblika pripadnici policije trebaju da budu aktivni u saradnji i taj odnos ne sme da bude stihijski. Informatora angažuju obe

linije rada (uniformisani i neuniformisani radnici, odnosno kriminalistička policija) mada je ova forma saradničkog odnosa više svojstvena uniformisanom delu, odnosno policiji. Suštinske razlike, posmatrano kroz prizmu načina dobijanja informacija o postojanju krivičnih dela privrednog kriminaliteta i nema, mada posmatrano kroz elemente definisanja, možemo da kažemo da su razlike u sledećem:

- kod informatora način ostvarivanja saradnje je diskretan, odnosno niti javan niti tajan, a kod saradnika je tajan;
- kod informatora nemamo jasno i precizno definisanu organizaciju u saradnji (mada ni ovaj odnos ne sme da bude stihijski), dok kod saradnika imamo organizovanu saradnju.

Pitanje osnova po kojima neko lice može biti angažovano u saradničku mrežu je uvek aktuelno. Najčešće se govori o tri osnova na osnovu kojih možemo neko lice angažovati. To su: patriotizam, materijalna i druga zainteresovanost i kompromitujući materijal. Prvi osnov, je za sadašnji trenutak funkcionisanja službe, osnov koji nije u „igri“ s obzirom na promene u političkom i svakom drugom organizovanju u zemlji koja je u tranziciji te nemogućnosti da se složimo oko definisanja samog pojma patriotizma. Sa druge strane materijalna i druga zainteresovanost je osnov koji je dominantan s aspekta angažovanja. U tom smislu razrađena je i metodologija s obzirom da se u budžetu MUP-a izdvajaju sredstva za te namene.²⁷⁴ Pitanje angažovanja lica na osnovu kompromitujućeg materijala je svojstveno pre svega drugim službama unutar obaveštajno-bezbedonosnih sistema, mada se ne može isključiti kao osnov angažovanja i za policiju.

Sredine iz kojih se najčešće angažuju lica su kriminogene sredine, zatim sredine koje imaju neku funkcionalnu vezu sa

²⁷⁴ Postoje „određeni“ fondovi na nivou organizacionih jedinica MUP-a.

određenom kriminogenom sredinom (prostornu, rodbinsku, prijateljsku, poznaničku itd.) i na kraju u najopštijem smislu sredina radnog mesta koja je i sredina koja je najznačajnija kada je u pitanju privredni kriminalitet.

Pitanje zaštite saradničke mreže (informatora i saradnika) je pitanje kome treba da se posveti maksimalna pažnja iz najmanje tri razloga: a) zbog zaštite samog saradnika; b) zbog čuvanja autoriteta policije, i c) zbog efikasnijeg izvršavanja zadataka.

Nabrojani razlozi su zaista ključ za ostvarivanje dobre saradnje. Pitanje zaštite saradničke mreže i svest o tome pozitivno utiče na angažovanje, odnosno rad saradnika. Sa druge strane ona služba u kojoj imamo čestu dekonspiraciju saradničke mreže ne može da bude autorativna služba i to je u suštini loša služba. Na kraju, ukoliko se ne obezbedi efikasna zaštita saradnika i dođe do dekonspiracije jasno je da u tom slučaju imamo pasiviziranje saradničke mreže i neefikasnost.

Obezbeđenje zaštite saradničke mreže se najčešće u formalnom smislu rešava putem registrovanja iste. To znači da se saradnička mreža na tačno utvrđen način registruje.²⁷⁵

Pitanje rada sa saradničkom mrežom je suptilno i značajno pitanje i sa te strane traži maksimalno poštovanje utvrđenih pravila po svim pitanjima saradničkog odnosa. Bez obzira što se samim činom registrovanja saradničke mreže ne može apriori reći da je obezbeđena zaštita ipak se registrovanjem na izvestan način obezbeđuje:

- jačanje svesti o odgovornosti za posao koji pojedinac radi u ime države, dok neregistrovanje, kroz ovaj ugao posmatrano, znači da pojedinac nije spreman da za svoj rad položi račun,

dozvoli kontrolu i u suštini se radi o lošem radniku;

- obezbeđuje se zaštita operativnog radnika jer korišćenjem saradničke mreže može da dođe kako do dekonspiracije tako i do raznih zloupotreba od strane same saradničke mreže, i
- da se pitanje rešavanja nekih prava saradničke mreže koja mogu da proisteknu iz tog osnova rešavaju kroz institucije sistema.²⁷⁶

U osnovi sve policije sveta koriste saradničku mrežu. Saradnička mreža je način saradnje između policije i lica koje trajno, stalno i tajno dostavlja neke informacije policiji. Pored informatora postoje i druge forme saradnje sa građanima. Na primer viši stupanj saradnje policije i građana je saradnik. Sve savremene policije sveta koriste ovaj najniži istovremeno i kontraverzan, delikatan i suptilan izvor informacija, bez kojega praktično nije ni moguće otkrivanje, razješnjavanje, dokazivanje kao i prevencija krivičnog dela iz oblasti ekonomskog kriminaliteta. Neophodnost korišćenja informatora se ogleda u potrebi ostvarivanja širokog uvida u pojedine oblike privrednog kriminaliteta odnosno otkrivanja, odnosno vremenskog i prostornog otkrivanja posledica krivičnih dela. Pod samim pojmom informatora podrazumevamo fizičko lice koje ovlašćenom službenom licu organa unutrašnjih poslova sistematski, povremeno ili permanentno i na diskretan (tajan) način daje odnosno pruža kriminalističko relevantne informacije za konkretna kriminalna događanja kao i za učinioce. U ovom sistemu tajnost je najznačajniji element za definisanje pojma informatora.

²⁷⁵ Registrovanje saradničke mreže se uređuje donošenjem određenih podzakonskih akata. To su najčešće određene instrukcije koje funkcioner službe donosi na osnovu zakona koji definiše delokrug rada i funkcionisanja službe.

²⁷⁶ Informator ili saradnik mogu da budu uključeni i prilikom realizovanja određenih aktivnosti, pa i u složenim operacijama. U takvim situacijama može i da izgube život. S tim u vezi, mišljenja smo da bi porodica te veze trebala da uživa prava po osnovu penziskog osiguranja ali i drugih naknada.

TIPOLOGIJA INFORMATORA

Prema podeli koja se dovodi u najbližu vezu sa metodikom otkrivanja, razjašnjavanja, dokazivanja i prevencije privrednog kriminaliteta, informatore delimo na sledeće tipove: a) informator bez posebnih stručnih znanja; b) stručni informator, c) informator za kriminalni punkt, d) stručni informator za objekat, e) informator za opštu informisanost.

Informator bez posebnih znanja, jeste tip informatora koji nije puno upoznat sa načinom izvršenja i pojavnim oblicima privrednog kriminaliteta. Međutim zbog svog položaja u poslovnom svetu i prema drugim objektivnim i subjektivnim uslovima ima realne mogućnosti da zabeleži činjenice koje su od presudnog značaja za sprečavanje i suzbijanje privrednog kriminaliteta. Od ovakvog tipa informatora ne trba mnogo da se očekuje sobzirom da dovoljno ne poznaje proces proizvodnje, trgovine i slično gde se i realizuju kriminalni događaji ili sobzirom na tu činjenicu isti ima poteškoća vezanih za prepoznavanje kriminalnih događaja ali u određenim situacijama i on može da bude od neprocenjivog značaja.

Stručni informator, predstavlja tip informatora koji poseduje veliki stepen stručnosti informisanosti i komunikativnosti koja mu omogućava profesija i uska specijalnost radnog mesta u svim sektorima privrednog i finansijskog poslovanja, koja mu omogućavaju da uoči sve spoljašnje manifestacije i činjenice koje su vezane za krivično delo i izvršioca. U tom smislu stručni informator je u suštini i stručni konsultant kriminalističkog radnika.

Informator za kriminalni punkt je jedan od važnijih tipova informatora koji se koristi pri linijskom i teritorijalnom principu kriminalističkog rada, odnosno u celoj službi. Njegov rad se prvenstveno zasniva na analitičkom proučavanju kriminaliteta uz permanentno vremensko i prostorno pokrivanje i kontrolisanje pojedinih sektora i grana privredne delatnosti, mesta kojih prema ugroženosti predstavljaju kriminalna

žarišta odnosno kriminalne punktove kao i pojedinih vidova delikvenata. Ovi informatori u suštini mogu da se uspešno ugrade u razne punktove (noćne klubove, barove, hotele, prenoćišta i druge ugostiteljske objekte, izletnička mesta islično), gde u suštini ostvaruju uvid u ponašanje sumnjivih lica i poznatih delikvenata i gde su mogućnosti da otkriju materijalne posledice vezane za delo i druge osnove sumnje. I kod ove vrste informatora potrebna je određena stručnost. *Stručni informator za objekat*, predstavlja tip informatora koji služi za otkrivanje kriminalnih napada većeg intenziteta i za slučajevne predviđanja konkretnih sumnji za postojanje visokog stepena društvene opasnosti. Za ugradnju ovog tipa informatora potrebna je predhodna dobra analitička procena za one radne sredine gde je s obzirom na delovanje brojnih kriminogenih faktora moguće izvršenje krivičnih dela iz oblasti privrednog kriminaliteta. Razume se da je i ovaj informator potrebno da bude dovoljno stručan (da ima dovoljnog stručnog znanja) a i po mogućnosti da bude upošljen u tom objektu.

Informator za opštu informisanost, je tip informatora koji ne poseduje neka posebna stručna znanja i veštine a u privrednom poslovanju je obično uključen kroz neka tzv. komunikacijska radna mesta, na primer u kadrovskom ili komercijalnom sektoru što mu objektivno omogućava da dođe do nekih informacija vezanih za krivično delo i učinioca koje su neophodne za pokretanje i sprovođenje operativne kriminalističke kontrole i operativne kriminalističke obrade.

ZAKLJUČAK

Blagovremenim sticanjem početnih saznanja, odnosno planski organizovanom i sistematski sprovedenom informativno – obaveštajnom delatnošću, službenici policije ostvaruju bitan preduslov za efikasno delovanje drugih subjekata antikriminalne prakse (državnog tužilaštva,

suda itd.), a samim tim i bitan preduslov za otpočinjanje operativne kriminalističke obrade krivičnih dela privrednog kriminaliteta. Način dolaska do saznanja o krivičnim delima i pouzdanosti dobijenih informacija je, između ostalog uslovljen i prirodom kriminalne delatnosti privrednih delikata koja se karakteriše visokim stepenom prikrivenosti, odnosno latentnosti. Naime, kod ove vrste delikata posledice ili nisu očigledne ili se mogu tumačiti na više načina. S obzirom da se radi o deliktima kod kojih posledica nije tako uočljiva, da bi policija blagovremeno došla do saznanja za postojanje krivičnih dela privrednog kriminaliteta, neophodno je da u većem obimu koristiti operativnu mrežu kao način saznanja za postojanje krivičnih dela privrednog kriminaliteta. Svakako jedan od preduslova za efikasno korišćenje ovog načina saznanja jeste i pre svega adekvatno rešavanje osnovnih pitanja koja se tiču ovog načina saznanja, a to su pitanje osnova za angažovanje, pitanje sredine iz koje je moguće uspostavljanje saradničke mreže kao i pitanje zaštite saradničke mreže. Plansko i sistematsko rešavanje ovih pitanja garantuje formiranje efikasne saradničke mreže, a samim tim i povećanje efikasnosti na polju suzbijanja i sprečavanja privrednog kriminaliteta.

LITERATURA

- [1] A. Petrović *Kriminalistička metodika*, Viša škola unutrašnjih poslova, Beograd, 1981.
- [2] A. R. Ivanović, *Privredni kriminalitet i korupcija u Republici Srbiji*, *Kriminalističke teme*, Godište IX, br. 3-4, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Sarajevo, 2009, str. 153-172.
- [3] V. Krivokapić, *Uvod u kriminalistiku*, Beograd, 2008.
- [4] V. Vodinić, *Kriminalistika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.